

Univerzitet u Nišu
Filozofski fakultet

JEZIK, KNJIŽEVNOST, PROSTOR

Tematski zbornik radova

Urednice:
Vesna Lopičić
Biljana Mišić Ilić

Niš, 2018.

KOGNITIVNE SCHEME I PROSTORNO ISKUSTVO: SLUČAJ PREDLOGA *NA* U SAVREMENOM SRPSKOM JEZIKU¹

Sažetak: U radu se razmatraju tipovi prostornih shema uočenih u konstrukcijama sa predlogom *na* u savremenom srpskom jeziku. Predložen je model sa centralnom prostornom shemom KONTAKTNO-POVRŠINSKE LOKALIZACIJE (*knjiga na stolu*), iz koje se osamostaljivanjem odazivnih obrazaca ili pojmovnom integracijom deriviraju ostale spacijalne sheme. U prostorno-čulnom iskustvenom domenu pronađena su dva obrasca osamostaljena od centralne sheme (shema VIZUELNOG PROFILISANJA – *ožiljak na licu*, shema KONTAKTNE STABILIZACIJE – *slika na ekseru*). Na periferiji prostornog iskustva uočena su tri tipa deriviranih shema koje počivaju na interakciji prostornog i natčulnog, a koje autor označava terminima *paralokalizacija*, *pseudolokalizacija* i *metalokalizacija*. Shema KONTAKTNO-POVRŠINSKE PARALOKALIZACIJE (orijentir je površina, trajektor je nevizuelni ili apstraktni entitet: *miris na košulji*, *sreća na licu*) i shema KONTAKTNO-POVRŠINSKE PSEUDOLOKALIZACIJE (sam orijentir je apstraktni entitet konceptualizovan kao prostor: *brige na duši*) predstavljaju ontološko širenje dometa prostornog iskustva i rezultat su pojmovne integracije. Za razliku od paralokalizacije i pseudolokalizacije, metalokalizacija počiva na konceptualizaciji prostornog odnosa preko natčulnog iskustva, odnosno reprezentuju odazivne natčulno-prostorne obrasce osamostaljene od sheme KONTAKTNO-POVRŠINSKE LOKALIZACIJE. Primećena su dva takva obrasca: METALOKALIZACIJA KVALITETOM ORIJENTIRA (*grad na moru*, *čovjek na letovanju*, *prijatelji na kafi*), i METALOKALIZACIJA NAMENOM ORIJENTIRA (*kupac na kasi*, *prodavac na kiosku*). Prihvatajući sužavanje pojma *slikovna shema* na sheme čulnog sadržaja, koje je predložio Dž. Grejdi (Grady 2005a), i preuzimajući Grejdijev termin *odazivna shema*, autor pokazuje da odazivnost ipak ne treba oštro suprotstavljati pojmu slikovnost (čulnost), budući da se odazivnost pojavljuje i unutar čulnog iskustva. Iz svega toga proizlazi da je potrebno uspostaviti i razliku između čulnih i prostornih shema, kako zbog toga što nisu sve čulne sheme prostorne (*sedeti na stolici* ilustruje čulno i prostorno iskustvo, ali *hodati na štiklama* pripada samo čulnom domenu) tako i zbog toga što sama prostornost, kako to pokazuju primeri metalokalizacije, očigledno zalazi i u natčulno iskustvo.

Ključne reči: slikovne sheme, prostorne sheme, čulne sheme, odazivne sheme, predlog *na*, paralokalizacija, pseudolokalizacija, metalokalizacija, semantika predloga, kognitivna semantika

1. Pod kapom slikovnih shema

U jednoj od prvih definicija, predloženoj pre trideset godina, slikovne sheme su određene kao „shematske strukture koje neprekidno delaju u našoj percepciji, kretanju i fizičkoj manipulaciji objektima” a da pritom „ne označavaju bogate, konkretne slike ili

¹ Rad je nastao u okviru projekta 178009 *Lingvistička istraživanja savremenog srpskog književnog jezika i izrada Rečnika srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika SANU*, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

mentalne predstave” (Džonson 1987, 23). Time su udareni temelji terminu koji će vrlo brzo postati jedan od ključnih u pojmovnom inventaru kognitivne semantike. Smeštanjem u samo čvorište koje povezuje čovekovo poimanje fizičkog sveta sa apstraktnim, unutrašnjim, neprostornim doživljajima, slikovnim shemama je pripisana velika eksplikatorna snaga, koja se najpre, naravno, i manifestovala na polju proučavanja metafore. Citirana definicija pokazuje i da su slikovne sheme, iako nerazdvojive od teze o utelovljenosti čovekovog pojmovnog sveta, od samih početaka smatrane visokoapstraktnim obrascima, a ne detaljnim mentalnim simulacijama. Njihov veliki teorijski potencijal prvenstveno se ogleda upravo u prepoznavanju zajedničkih kognitivnih osnova raznovrsnih sazajnih struktura, odnosno ukazivanju na invarijabilnosti unutar na prvi pogled nepovezanih iskustvenih domena. Ipak, kako je teorijsko promišljanje napredovalo šireći svoj fokus sa metafore na čovekov pojmovni svet uopšte, tako je rasla i potreba da se slikovna shema preciznije odredi, odnosno da se obim onoga što ona obuhvata uredi iznutra. U sprovođenju te zamisli mogu se uočiti dve tendencije. Jedna se ogleda u konfrontiranju slikovnih shema i jezički kodiranog iskustva, dok se druga odnosi na sagledavanje slikovnih shema naspram neslikovnih kognitivnih obrazaca.

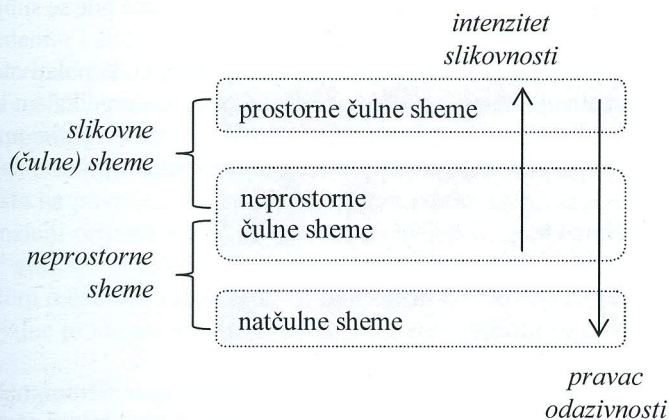
Prvu tendenciju prepoznavamo u insistiranju nekih autora na distinkciji pojmovnog i semantičkog nivoa, iz čega proizilazi određenje slikovnih shema kao apstraktnih pojmovnih struktura koje ne korespondiraju direktno sa jezičkim elementima već se prepoznaju u osnovi različitih konkretnijih leksičkih koncepata (SADRŽATELJ je, recimo, u takvom pristupu slikovna shema koja se realizuje u konkretnijim leksičkim konceptima predloga *u* i *iz*) (Evans, Green 2006, 180).

Druga tendencija zasniva se na insistiranju na tačnijem razumevanju samog *slikovnog* karaktera slikovnih shema. Skrećući pažnju, između ostalog, na to da se na Džonsonovoj listi slikovnih shema nalaze i sheme čiji je slikovni karakter upitan (kao što su CIKLUS, PROCES, SKALA), Dž. Grejdi predlaže definisanje slikovnih shema kao fundamentalnih jedinica čulnog iskustva, odnosno minimalnih čulnih geštalta, diferencirajući ih, sa jedne strane, od *shematskih slika*, koje se na njima temelje (shematska slika ČAŠE se, recimo, temelji na slikovnoj shemi SADRŽATELJA), a sa druge od *odazivnih shema*, koje su kao i slikovne sheme osnovne jedinice našeg iskustva – ali ne u čulnoj već u natčulnoj, subjektivnoj sferi (Grady 2005a). Grejdi u tom obliku slikovne i odazivne sheme integriše u svoju teoriju primarnih metafora, određujući izvorni pojam primarne metafore slikovnim, a ciljni odazivnim sadržajem. Uparivanje slikovnog i odazivnog sadržaja, prema Grejdiju, zasnovano je na iskustvenim korelacijama, ali i kognitivnoj usaglašenosti koja se ogleda u zajedničkom *supershematskom* sadržaju (v. i Grady 2005b).

Mandler i Cánovas (2014) primećuju, slično Grejdiju, da se pod „kišobranom” slikovnih shema nalazi više kognitivnih fenomena. Njihova redefinicija, koja se temelji na bogatim nalazima iz istraživanja rane konceptualizacije kod dece, podrazumeva razlikovanje *prostornih primitiva*, *slikovnih shema* i *shematskih integracija*. Prostornim primitivima ovi autori smatraju osnovne jedinice prostornog iskustva, kao što su SADRŽATELJ, PUTANJA, PREPREKA i sl. Njihovim uklapanjem u „jednostavne prostorne priče” nastaju slikovne sheme, a sparivanjem sa neprostornim elementima (kao što su SILA ili EMOCIJE) dobijaju se još složenije strukture, nazvane shematskim integracijama. Definicija koju predlažu Mandler i Cánovas uža je od Grejdijeve jer slikovna shema ograničava samo na prostorne obrasce u kojima sudeluju spacijalni primitivi kao zamislivi elementi (što, na primer, pojam SILE isključuje iz slikovnohematskog okvira) i koji se kod dece pojavljuju još u prejezičkom razvoju (Mandler, Cánovas, 2014, 528).

Sužavanjem obima pojma *slikovna shema* ispušta se, dakle, ono iskustvo koje nadilazi čovekovu čulnost/prostornost upravo kako bi se priroda interakcije čulnog i natčulnog i udeo koji čulnost, odnosno prostornost u njoj imaju, bolje razumeli. Različitost redefinicija koje su ponudili Grejdi (2005a) i Mandler i Cánovas (2014) pokazuje kako tu potrebu za teorijskim razlikovanjem pojmova koji imaju apstraktnu, natčulnu sadržinu od pojmova čulne prirode, tako i potrebu da se unutar čulnog saznanja prostorno iskustvo odvoji od šireg opusa obrazaca čulnog iskustva. Drugim rečima, unutar *slikovnog* sadržaja onoga što se obično podvodi pod pojam *slikovna shema*, očigledno, postoje različiti nivoi same slikovnosti. Najtipičniji slikovni sadržaj se može pripisati prostornom iskustvu, koje je po svojoj prirodi naslonjeno na vizuelno saznanje. Čulna iskustva neprostornog tipa jesu *slikovna* naspram *natčulnog*, ali je njihova *slikovnost* naspram *prostornog* iskustva ipak „manja”. U tom smislu, izgleda nam razumljivo uspostaviti dve osnovne dimenzije za distinkciju kognitivnih shema: čulnost – natčulnost (ili fizičko iskustvo – mentalno iskustvo) i prostornost – neprostornost. Grejdijev pojam *odazivna shema* vertikalno uređuje ovako postavljeni model – nivoi manje slikovnosti, načelno, imaju odazivni karakter naspram nivoa veće slikovnosti.² To, zapravo, znači da jedino sheme najveće slikovnosti ne mogu imati status odazivnih, pa ih zbog toga možemo označiti kao *primarne* sheme. Drugim rečima, u ovako postavljenom modelu (v. dijagram 1) i čulni sadržaj može biti odazivne prirode, što Grejdijev model ne predviđa.

Dijagram 1. Razrada Grejdijeve distinkcije *slikovnost–odazivnost* uključivanjem distinkcija *prostorno–neprostorno* i *čulno–apstraktno*

Mi ćemo se, stoga, u analizi predloga *na* umesto termina *slikovna shema* oslanjati na upravo pomenute parove koji osvetljavaju različite aspekte opšte ideje o graduelnoj slikovnosti pojmovnog sadržaja. Govorićemo, dakle, o *prostornim* i *neprostornim shemama*, *čulnim* i *natčulnim shemama*, kao i o *primarnoj shemi* i njenim *odazivnim* derivativima. Za elemente prostornih shema koristićemo opšteprihvaćene termine: lokalizovani objekat je *trajektor*, objekat naspram koga se trajektor lokalizuje je *orijentir*, a odnos uspostavljen između njih je *lokalizacija* (prostorna relacija).

² Nemoguće je ne primetiti da se slikovnost, u tom smislu, prepliće sa Fokonijeovim i Tarnerovim pojmom sadržaja *po čovekovoj meri*, kojim ovi autori objašnjavaju prirodu semantičke kompresije (Fauconnier, Turner 2002). Kompresija se u tom smislu, zapravo, ukazuje kao tendencija da se mentalno dela na osnovnom (ili što osnovnijem) nivou slikovnog sadržaja.

2. Prostorne sheme i predlog *na*

Kao i svi predlozi, ni predlog *na* ne označava samo prostorne odnose. Pogledajmo sledeće primere:

- a. Knjiga je na stolu.
- b. Fleka je na zidu.
- c. Eno ih na kafi.
- d. Ona je na štiklama.
- e. On je na nekim drogama.

Prva tri primera donose *na*-konstituent koji ima prostornu vrednost jer korespondira sa prostornim priložima (*Oni su na kafi* : *Gde su oni?* : *Oni su tamo*). U njima uočavamo osnovni sintaksički model za izražavanje prostornog odnosa: kopulativni predikat u čijem je sklopu predikativ spacijalnog značenja. Ipak, prostorni odnos između trajektora (koji je u poziciji subjekta) i orijentira (koji je u predikativu) u prva tri primera, očigledno, nije identičan: knjiga zaista jeste *na* površini stola i sa te se površine može odvojiti, ali fleka nije odvojiva od zida, a oni koji su *na kafi* nalaze se, zapravo, na nekom mestu gde se pije kafa. Sa druge strane, u primerima (d) i (e) *na*-konstituentu se ne može pripisati prostorni karakter – te predikacije nam ne govore ništa o tome gde se subjekat nalazi, odnosno njihovi predikativi nemaju spacijalno značenje.

Prostorni *na*-konstituent se, naravno, ne pojavljuje samo u kopulativnom rečeničnom modelu. On se realizuje i uz *spacijalne* predikate, odnosno predikate u vidu glagola koji pripadaju domenu lokalizacije (primeri (f), (g)), ali i uz *nespacijalne* predikate, odnosno predikate u vidu glagola koji pripadaju drugim domenima (primeri (h), (i)).

- f. Ležao je na krevetu.
- g. Popeo se na binu.
- h. Pevao je na bini.
- i. Razgovarali su na kiosku.

Modeli sa spacijalnim predikatima se mogu smatrati specifičnim, nadograđenim varijantama osnovnog kopulativnog modela. Lokalizacija koja bi se inače izrekla kopulativno, u njima je izražena bogatije, detaljnije, pridodate su joj informacije o vrsti lokalizacije i aspektološko-kauzativnoj dimenziji. Drugim rečima, shematsko značenje kopulativnog predikata u ovim slučajevima dobija status bogatije mentalne slike. Značenje glagola *ležati*, dakle, organizovano je oko prostorne sheme *biti negde*, kao što i u značenju glagola *popeti se* prepoznamo shemu *učiniti da se bude negde*. Sa nespacijalnim predikatima to nije slučaj. Kada se uz njih pojavi spacijalni konstituent, takve predikacije možemo analizirati kao predikacije sa kondenzovanim spacijalnim predikatom. Naime, za konstituent kao *na bini* u nespacijalnoj predikaciji može se reći da kondenzuje spacijalni predikat *biti na bini*, pa se iskaz *Pevao je na bini* može predstaviti kao integrisana struktura: „pevao je” + „bio je na bini (za to vreme)”.

Pored pomenutih modela, prostorni *na*-konstituent može biti i u poziciji predložkog atributa unutar imeničke sintagme, recimo *Setio se čoveka na bini*. Njegovim de-kondenzovanjem se dolazi do spacijalnog predikata: „setio se (jednog) čoveka” + „(taj) čovek je bio na bini (onda)”.

2.1. Primarna prostorna shema predloga *na* i njeni čulni derivati

U referentnoj literaturi o predlozima, predlog *na* se uvek primarno povezuje sa površinom na kojoj se nešto nalazi.³ Tu prostornu shemu možemo označiti kao KONTAKTNO-POVRŠINSKU LOKALIZACIJU. Ona se, kako i sledeći primeri potvrđuju, ostvaruje u kopalativnom modelu, baš kao i u modelima sa spacijalnim i nespacijalnim predikatima⁴:

1. [...] on je zbilja bio **na poljani** i zbilja se igrao! (SrpKor)
2. [...] ne znam koj[i] je bend ili didžej bio **na stejdžu** [...] (SrpKor).
3. Sada je jastuk bio **na podu**, pored kreveta [...] (SrpKor)
4. A jesi li bio **na groblju**? (SrpKor)
5. Basista je čučao **na stepenicama** koje su vodile ka bini [...] (SrpKor)
6. [...] poslovođa Ignjat uzeo je metlu i čutke izašao **na ulicu**. (SrpKor)
7. Druga je to videla i, takode sa mužem, istrčala **na dvorište** [...] (SrpKor)
8. [...] i sa njim smo razgovarali **na zelenoj pijaci** [...] (SrpKor)
9. Rudi za trenutak spušta rasklopljenu knjigu **na sedište pored sebe** [...] (SrpKor)
10. Sedim na tronošcu, zgrčenih pesnica **na stolu**, zarastao, smešan. (SrpKor)
11. Kunem se bogom da nikad nisam bio **na ovakvom mestu** [...] (SrpKor)

U navedenim i sličnim primerima *na*-konstituent imenuje površinu na koju nešto dospeva (i tada ima oblik akuzativa) ili na kojoj se nešto nalazi (tada je u lokativu). Pojmovi višeg nivoa kategorizacije koji označavaju prostor ali bez naznake o njegovim dimenzijama, upojmljuju se kao površina a ne kao sadržatelj verovatno zato što je površina kognitivno jednostavniji oblik prostornosti (v. pr. 11, u kome *na ovom mestu* ne mora upućivati zaista na površinu već može biti koreferentno sa recimo *u ovoj zgradi*). Ako je pojam u poziciji orijentira trodimenzionalni objekat (kao *sto* u primeru 10), njegova aktivna zona⁵ svedena je pak na odgovarajuću površinu (STO > GORNJA POVRŠINA STOLA). Trajektor pritom može biti subjekatski ili objekatski pojam (up., recimo, (7) i (9)). Iako je uz nespacijalne predikate lokalizacija najčešće subjekatski orijentisana (*Plesao je na*

³ T. Ašić (2005) taj prostorni odnos definiše kao odnos *kontakt-površina*, pri čemu subjekat mora biti diskretni (a ne kontinuirani) entitet. I. Antonić, razmatrajući sintaksičke modele sa spacijalnim akuzativom i modele sa spacijalnim lokativom, konstatuje da *na* upućuje na površinu lokalizatora (Антонић 2005, 213, 283). D. Klikovac, pišući o značenju predloga *na* i *u* iz perspektive kognitivne semantike, osnovno značenje predloga *na* definiše kroz slikovnu shemu NOSITELJA (Кликовац 2007). U istraživanju prostornih značenja predloga *u* i *na*, Lj. Šarić razlikuje dva prostorna značenja predloga *na*, kojima je zajedničko to što podrazumevaju kontaktnost, ali se razlikuju prema tome da li se kontaktnost realizuje uz orijentir-podupirač („support and contiguity“ – *knjiga na stolu*) ili kroz prostornu koincidenciju („contiguity and coincidence“ – *ona je na vratima, ona je na šalteru*) (Šarić 2008, 40). Iako su zaista oba značenja prostorna, rekli bismo da *na* u drugom slučaju, zapravo, ne ukazuje na specifičnu čisto prostornu konfiguraciju, pa ćemo takve primere analizirati odvojeno od centralne prostorne sheme. U uvodu istraživanja glagolskog prefiksa *na-*, Lj. Šarić konstatuje da predlog *na* „izražava površinsku, vanjsku kontaktnost“ (2014, 171).

⁴ Primeri koje ćemo do kraja rada navoditi uglavnom su dobavljeni iz elektronskog korpusa dostupnog na sajtu Matematičkog fakulteta, što je i obeleženo skraćenicom SrpKor (<http://www.korpus.matf.bg.ac.rs>). Primeri koji potiču iz usmene komunikacije označeni su skraćenicom UK.

⁵ Termin koristimo u značenju koje ima u Lanakerovoj kognitivnoj gramatici (v., npr., Langacker 1991, 189).

trgu: „plesao je” + „bio je na trgu (tada)”), ona ponekad može biti i objekatska (*Prelistavao je knjigu na stolu*: „prelistavao je knjigu” + „knjiga je bila na stolu (tada)”).

Pogledajmo sada sledeće primere:

12. Čudna stvar visila je **na ofingeru** među kostimima iz Kazanove [...] (SrpKor)
13. [...] pokazujući na ekser **na kome** je visila stara slika. (SrpKor)
14. Unose redengot **na vešalici**. (SrpKor)
15. [...] navučen kao meso **na kuku** [...] (SrpKor)

Prostorna shema koju ovde pronalazimo drugačija je od sheme KONTAKTNO-POVRŠINSKE LOKALIZACIJE.⁶ Reč je o shemi KONTAKTNE STABILIZACIJE, koja se može smatrati njenim derivatom. Naime, orijentir u shemi KONTAKTNO-POVRŠINSKE LOKALIZACIJE ima, između ostalog, i ulogu obezbeđivača stabilnosti: trajektor postavljen na neku površinu, u tipičnom slučaju biće stabilno lokalizovan. Obezbeđivanje stabilnosti kontaktom može se, stoga, smatrati odazivnom čulnom relacijom naspram relacije površinskog kontakta. Pojava istog predloga u jezičkoj realizaciji ovih dveju prostornih shema svedoči o njihovoj kognitivnoj povezanosti, odnosno upućuje na to da se kontaktna stabilizacija kognitivno naslanja na kontaktnu lokalizaciju.

I u sledećim primerima uočava se prostorna shema koja je, zapravo, derivat sheme KONTAKTNO-POVRŠINSKE LOKALIZACIJE:

16. [...] jasno je pamtio oblike tamnih fleka **na pocinkovanom limu** [...] (SrpKor)
17. Tu, u šupljinama **na zidu**, vrapci prave svoje gnezda [...] (SrpKor)
18. Nacionalističke ambicije su prolazna faza [...] poput bubuljica **na licu tinejdžera** [...] (SrpKor)
19. Neki su i stvarno sakatili rođenu decu, sekući im po jedan prst **na ruci** [...] (SrpKor)
20. Bistra joj je glava **na tim lepim ramenima** [...] (SrpKor)

Reč je o prostornoj shemi VIZUELNOG PROFILISANJA. Kao i pravi površinski orijentir, i vizuelni orijentir predstavlja bazu naspram koje se trajektor profilise kao zasebni vizuelni entitet. Ipak, za razliku od površine i lokalizovanog trajektora, vizuelni orijentir i vizuelni trajektor, zapravo, nisu fizički već samo perceptivno odvojivi. Primeri pokazuju da se kao vizuelni orijentir pojavljuje površina naspram koje se trajektor vizuelno izdvaja (*glava na ramenima, fleka na limu*) ili celina kojoj trajektor pripada (*prst na ruci*).

Shemu VIZUELNOG PROFILISANJA primećujemo i u sledećem primeru:

21. **Na gomili velikoj kao plast sena** bilo je naočara svih veličina i oblika. (SrpKor)

Imenica *gomila* predstavlja zbirni fizički entitet sačinjen iz mnoštva pojedinačnih objekata koji su u neuređenom kontaktu. Kada kažemo da je nešto „bačeno na gomilu”, GOMILA ima vrednost pravog fizičkog orijentira. Međutim, kada je trajektor zbirne prirode, kao u primeru (21), ono što označava takav zbirni trajektor referencijalno je izjednačeno sa sadržajem onoga što označava *gomila*, odnosno – zbirni trajektor je lokalizovan naspram gomile koju sam čini, pa takav trajektor nije ni odvojiv od svog orijentira, odnosno lokalizacija postoji samo u vizuelnom smislu.⁷

⁶ Shema KONTAKTNO-POVRŠINSKE LOKALIZACIJE se, recimo, realizuje u konstrukciji *muva na ofingeru*, što je prostorna konfiguracija koja je vidno različita od *košulja na ofingeru*.

⁷ Primeri kao *naočare na gomili* uklapaju se u ono što neki autori nazivaju refleksivnom transformacijom slikovne sheme (o tom pojmu v., npr., Lakoff 1987: 430). Međutim, pitanje je da li bi se i primeri

Centralna prostorna shema i njena dva pomenuta derivata po svojoj su prirodi čulne sheme jer se u potpunosti realizuju u našem čulnom iskustvu. Ipak, nisu sve derivirane čulne sheme i prostornog karaktera. Videli smo da shema KONTAKTNE STABILIZACIJE (*slika na ekseru*) počiva na odazivnom sadržaju u vidu obezbeđivanja stabilnosti. Kada entitet koji obezbeđuje stabilnost prestane da bude i lokalizator, više nije reč o prostornoj odazivno-čulnoj shemi već o neprostornoj odazivno-čulnoj shemi OBEZBEĐIVANJA STABILNOSTI (npr. *čovek na štakama*)⁸.

Pored toga, nisu ni sve prostorne sheme koje smo u korpusu pronašli ograničene samo na čulni sadržaj. U nastavku ćemo, stoga, opisati tri specifična slučaja prostornih shema čija struktura zalazi u natčulno iskustvo.

2.2. Paralokalizacija

Shema PARALOKALIZACIJSKOG KONTAKTA se od sheme KONTAKTNO-POVRŠINSKE LOKALIZACIJE razlikuje po prirodi samog trajektora, koji je u ovom slučaju apstraktni entitet. Paralokalizovani apstraktni trajektoriji mogu biti pojmovi nevizuelnog perceptibilnog sadržaja (ZVUK, MIRIS, DODIR), ali i pojmovi koji su u osnovi mentalni a mogu korespondirati sa nekom čulnom predstavom (IDEJE su, recimo, povezane sa SIMBOLIMA, ZNACIMA kojima se beleže, a EMOCIJE sa ČULNIM MANIFESTACIJAMA). Apstraktnost se, u tom smislu, može videti kao obrnuto usmerena slikovnost – kao i slikovnost, apstraktnost je kontinuumskog karaktera: *zvuk* je apstraktan naspram *slike*, ali je manje apstraktan od *misli*. Paralokalizacijska shema, dakle, pridružuje apstraktne entitete prostornom iskustvu i, kao takva, predstavlja jedan pojavni oblik onoga što Mandler i Cánovas (2014) nazivaju shematskim integracijama. Sintaksički modeli uočeni kod KONTAKTNO-POVRŠINSKE LOKALIZACIJE pojavljuju se i ovde.

U sledećim primerima orijentir je perceptibilni nevizuelni entitet (zvuk ili miris):

22. Džez i elektronska muzika [su] na **trećoj bini** [...] (SrpKor).

23. Muzika **na stancima** nije više svirala. (SrpKor)

24. Neprijatan miris [je bio] **na zapadnoj tribini stadiona** [...] (SrpKor)

25. Prvo je neko pucao, a onda smo čuli vrisak **na drugom spratu** (UK)

Primeri (22), (23) i (24) donose subjekatsku paralokalizaciju, dok u primeru (25) uočavamo objekatsku: „čuti vrisak” + „vrisak je na drugom spratu”.

Trajektor u primerima (26), (27) i (28) reprezentuju INFORMACIJE. Informacija je apstraktni pojam uparen sa odgovarajućim čulnim sadržajem, koji može biti vizuelne ili auditivne prirode. Predikati u čijem se opsegu nalaze trajektoriji u ovim primerima aktiviraju eksplicitno njihov auditivni čulni sadržaj (*glasio je naslov*, *spominje se cvetni motiv*, *čuti vest*), zbog čega predložko-padežna konstrukcija dobija paralokalizacijski karakter.

---

kao *fleka na zidu* mogli videti kao takva transformacija. Pored toga, analiza u smislu refleksivne transformacije ne ističe činjenicu da *naočare* mogu biti **na gomili** samo vizuelno (fizički – *naočare* su, kao celina, i dalje na nekoj površini, recimo *na stolu*), odnosno da u takvim slučajevima nije, zapravo, reč o pravom POVRŠINSKOM KONTAKTU trajektora i orijentira već o VIZUELNOM PROFILISANJU trajektora naspram orijentira.

⁸ U predikacija *Čovek je stajao na štakama pored mene* konstituent *na štakama* ne označava prostor na kome se realizuje stajanje (to je *pored mene*) već način na koji je obezbeđen uspravni položaj. Tim konstituentom se, dakle, realizuje čulna shema, ali ona nema prostornu, lokalizacijsku vrednost, i, kao takva, ne korespondira sa prostornim prilozima (*čovek je stajao na štakama* ≠ *čovek je stajao tamo*).

26. [...] glasio je glavni naslov **na prvoj strani**. (SrpKor)
 27. [...] u fiktivnoj enciklopediji koju lista i koja do u najmanje detalje opisuje život njenog oca, **na poslednjoj stranici članka** spominje se cvetni motiv [...] (SrpKor)
 28. Uostalom, prva vest koju sam sutradan čuo **na radiju** bila je [...]. (SrpKor)

Orijentir u sledećim primerima jeste *lice*, a trajektor je emocija, povezana sa manje ili više konvencionalanom vizuelnom manifestacijom:

29. Policajac ga odsluša s dosadom **na licu** [...] (SrpKor)
 30. I naglo, sa svirepošću **na licu**, kralj pođe stisnutih pesnica [...] (SrpKor)
 31. Tuga **na licu**; kao na sopćanskim freskama [...] (SrpKor)

Često se na mestu paralokalizacijskog trajektora nalazi imenica *pogled*. Ona je posebno zanimljiva jer pokazuje kako se odazivni i čulni sadržaj mogu kombinovati unutar jednog pojma. Naime, odazivni sadržaj pojma **POGLED** može se odrediti kao pažnja koju posmatrač ulaže u posmatranje, dok je čulni sadržaj njegova facijalna ekspresija (posebno nivo otvorenosti njegovih očiju). *Na*-konstituent može označavati prostor ka kome je pažnja usmerena – kada je čulni sadržaj **POGLEDA** manje relevantan (primeri 32, 33), ili lice onoga ko svoju pažnju usmerava – kada je slikovni sadržaj **POGLEDA** u fokusu (34, 35).

32. A kada je već hteo da ustane [...] pogled mu se zaustavio **na zelenom hrbatu tanke knjige** (SrpKor)
 33. Osetila sam da se njegov pogled duže zadržao **na mom licu** nego obično. (SrpKor)
 34. [...] od nje mi je ostao samo taj još topao pogled **na izmučenom licu**. (SrpKor)
 35. **Na njegovom licu** spazih ushićeni pogled. (UK)

Paralokalizacijskim treba smatrati i primere kao:

36. Stigao sam na 101. stranicu. (UK)
 37. Na 25. stranici sam napravio malu pauzu. (UK)

Subjekat ovakvih predikacija jeste osoba koja svoju pažnju usmerava ka određenom nosiocu informacija. U tom smislu, aktivna zona trajektora svedena je na njegovu kognitivnu usredsređenost na površinu koja sadrži vizuelne informacije. Drugim rečima, trajektor u predikacijama kao *stigao sam na 101. stranicu* predstavlja ne fizičko već mentalno *ja*, pa je i uspostavljanje prostornog odnosa takvog *ja* sa fizičkim orijentirom – paralokalizacijskog karaktera.

2.3. Pseudolokalizacija

U shemi **KONTAKTNO-POVRŠINSKE PSEUDOLOKALIZACIJE** na mestu orijentira pronalazimo apstraktni entitet. Tipičan primer može biti *duša*:

37. Modrice **na telu i duši** (SrpKor)
 38. Nosio je nešto **na svojoj duši**, što ga je gonilo da nepoznatim ljudima, slučajnim poznanicima, izloži svoju priču. (SrpKor)
 39. Bilo joj je veselije **na duši**. (SrpKor)
 40. S tom brigom **na duši** rastala se od njih [...] (SrpKor)

Pseudoorijentiri mogu biti i drugi apstraktni pojmovi iz čovekovog mentalnog sveta:

41. Pri tome treba imati **na umu** sledeće [...] (SrpKor)
 42. Meni je sasvim drugo nešto **na pameti** [...] (SrpKor)

43. Vitez Toledo mora da je imao mnogo grehova **na svojoj savesti** [...] (SrpKor)

44. Ko nosi **na savesti** taj ogavni greh? (SrpKor)

Primećujemo da različiti pseudoorijentiri ističu različite implikacije lokalizovanja površinskim kontaktom. Na primer, kada se SAVEST konceptualizuje kao POVRŠINSKI ORIJENTIR, u prvom planu je implikacija uticaja trajektorove težine na orijentir (teški objekti ostavljaju fizički trag ili, ako je orijentir biće koje ih nosi, izazivaju fizičku neugodnost). Kada je pseudoorijentir PAMET, istaknuta je implikacija povećane perceptibilnosti trajektora, koja proizilazi iz povećanja visine na kojoj se fizički trajektor nalazi.

Pseudoorijentiri mogu biti dvodimenzionalne prostorne predstave (kao *ivica, strana, prag*) onda kada se njima natčulno, apstraktno iskustvo trenutno upojmljuje kao prostorno:

45. Prednost je bila **na mojoj strani** zbog činjenice da nisam imao šta da izgubim [...] (SrpKor)

46. I tada, kad je bio **na samoj ivici smrti**, iz mračne divljine izađe predivna devojka [...] (SrpKor)

47. Ali upravo tada, kad je Masudi bio **na pragu velikog otkrića** [...] (SrpKor) .

48. Iz tog vremena ostala mu je ljubav prema razgovorima o odevanju, o bojama [...] Tu je bio **na svom terenu**. (SrpKor)

Na kraju, primećujemo da iako su neke predikacije sa pseudoorijentirima gotovo frazeologizovane (*nositi na duši, imati na umu, nositi na savesti*), to ne umanjuje njihovu mešovitu prostorno-mentalnu prirodu. Kada se nekome kaže da će „nešto nositi na duši”, nije se samo na figurativni način reklo da će taj neko snositi odgovornost za moguće negativne posledice. Duša je time bar trenutno upojmljena kao čulna slika koja omogućava glagolu *nositi* da realizuje svoje osnovno (fizičko) značenje „kretati se sa fizičkim teretom na sebi (recimo, na leđima)”. Ilokutivna snaga konstrukcije *nositi na duši* leži upravo u toj čulnosti lokalizacijskog predikata, a koja je omogućena baš pseudolokalizacijskim karakterom samog orijentira. Drugačiji su pak primeri kao (49) i (50), u kojima prostornost postoji samo u obliku sintaksičke forme, odnosno kao jezički trag kognitivnog širenja od prostornog ka apstraktnom iskustvu. Kako prostorne semantike tu nema, takvi orijentiri nisu pseudospacijalni već nespacijalni, odnosno pripadaju neprostornim odazivnim shemama.

49. Očigledno im nisam bio **na smetnji**, jer su odmah počeli između sebe tiho razgovarati [...] (SrpKor)

50. Robert je bio **na oprezu**. (SrpKor)

2.4. Metalokalizacija

Za razliku od paralokalizacijskog i pseudolokalizacijskog kontakta, metalokalizacijska shema ne počiva na ontološkom prodiranju spacijalnosti u natčulnu sferu. Suština metalokalizacije jeste upućivanje na prostorni odnos preko pojmovne strukture koja pripada odazivnom natčulnom iskustvu: tipičan metaorijentir je pojam odazivnog sadržaja koji se našao na poziciji orijentira u spacijalnoj shemi ne menjajući pritom njen ontološki status.

51. [...] plata ostaje ista i ljudi nemaju para da odu **na koncert**. (SrpKor)

52. Dobrodošlicu hiljadama ljudi **na koncertu** u Sidneju poželeli su australijski domoroci [...] (SrpKor)

53. Primera radi, **na koncertu** u Titelu svirali smo na železničkoj pruzi, uz pomoć kamenja. (SrpKor)

Imenica *koncert* označava pojam mešovitog karaktera, što se jasno vidi u selekciji predloga sa kojima se inače kombinuje – pored onih koji su karakteristični za prostor (*na koncert*, *na koncertu*, *sa koncerta*) tu su i vremenski (*tokom koncerta*, *za vreme koncerta*). Reč je o pojmu koji se može smatrati specifičnijom instancom (hiponimom) pojma DOGAĐAJ. Događaji su pre svega vremenski entiteti, jer se njihov početak i kraj izražava u vremenskim dimenzijama, ali podrazumevaju i postojanje prostora realizacije. Taj prostor je, ipak, u pojam DOGAĐAJ uključen tek periferno, kao informacija da se događaj odigrao negde, bez ikakve naznake o prirodi tog *negde*. Videli smo da predlog *na* može upućivati na uopštenu prostornu lokalizaciju (*na nekom mestu*), pa je sasvim razumljivo što se leksičke instance pojma DOGAĐAJ kombinuju sa tim predlogom, a ne sa predlozima *u* i *iz*, koji prostor eksplicitno definišu kao sadržatelj. Recimo, i pored toga što je tipična izložba *u galeriji*, kao što je i tipična predstava *u pozorišnoj sali*, kažemo *Bio sam na izložbi / na predstavi*, a ne **u izložbi / u predstavi*.⁹

Pogledajmo sada navedene primere. Konstrukcija *na koncertu* u njima ima spacijalnu vrednost – kazuje gde se desilo ono što imenuje predikat (*gde da odu?*, *gde su poželeti dobrodošlicu?*). Kada je *na*-konstituent u akuzativu, samo je spacijalna interpretacija moguća (v. primer 51), dok je kod lokativnog *na*-konstituenta u ovakvim slučajevima spacijalnost udružena sa temporalnošću, što se vidi u mogućnosti supstitucije konstrukcije *na koncertu* sa *tokom koncerta*. Poslednji primer je zanimljiv jer uočavamo čak dve *na*-konstrukcije: metalokalizacijska prethodi lokalizacijskoj. U ovom slučaju metalokalizacijski orijentir naginje vremenskoj interpretaciji („kad smo imali koncert u Titelu“), što se može razumeti kao posledica konkretizacije prostorne dimenzije scene pravim lokalizacijskim konstituentima *u Titelu* i *na železničkoj pruzi*¹⁰ (u iskazu bez tih lokalizatora metaorijentir nema dominantno vremensko značenje, tj. pored vremenske jasno izražava i lokalizacijsku informaciju: *Na tom koncertu svirali smo uz pomoć kamenja*).

Mataorijentire nalazimo i u sledećim primerima:

54. Dodao je kako nikada nije bio **na izletu** sa takvim lenčugama kao što smo Haris i ja. (SrpKor).

55. Sad nije bilo ni jednog ni drugog [doktora]; rekoše da su **na operaciji**. (SrpKor)

56. Upoznali smo se **na žurci** u Majamiju ove godine. (SrpKor)

57. Arkadije Apolonovič je sinoć bio **na sednici Akustičke komisije** [...] (SrpKor)

Sledeće konstrukcije se razlikuju po tome što je u poziciji metaorijentira pojam koji metonimijski aktivira odazivni sadržaj (ONO ŠTO SE KONZUMIRA > DOGAĐAJA ZAJEDNIČKOG KONZUMIRANJA).

58. [...] beži iz bolnice [...] dok su dva policajca-čuvara bila **na kafi** (SrpKor)

59. Posle toga smo [...] išli **na sladoled**, gde sam klincima podelio male plastične trofeje (SrpKor)

60. Posle me je Zuba vodio **na kolače**. (SrpKor)

⁹ Druga stvar je, naravno, kada se DOGAĐAJ aktivira ne leksički nego metonimijski, preko predstave trodimenzionalnog prostora u kome se odigrao: *Bili smo u pozorištu / u galeriji* (= gledali smo predstavu / posetili smo izložbu).

¹⁰ Ova dva prava spacijalna konstituenta izražavaju prostornost kako različitim shemama tako i sa različitom širinom fokusa: širokougaoni prikaz „u Titelu“ smanjuje se (zumira) na prikaz „na železničkoj pruzi“.

Derivacija metalokalizacijske sheme je u načelu slična derivaciji čulnih odazivnih shema, samo se odazivna shema sada nalazi u natčulnoj iskustvenoj sferi. Implikacija koja omogućava derivaciju u navedenim primerima tiče se kvalitativnih aspekata lokalizacije. Naime, površina na kojoj se nešto nalazi često svojim svojstvima direktno utiče na lokalizovani objekat (up. recimo *staviti nešto na vrelo ulje* ili *sesti na hladan beton*), što je omogućilo da se od POVRŠINSKOG ORIJENTIRA (koji može biti izvor kvaliteta same lokalizacije) izvede KVALITATIVNI METAORIJENTIR, odnosno orijentir kao izvorište kvalitativnih dimenzija lokalizovanosti.

U kvalitativne metaorijentire treba ubrojati i konstrukcije kao *na suncu*, *na kiši*, *na mesečini*, *na vazduhu*, *na toplom*, *na svetlom* i sl. Iako se u poziciji orijentira u takvim konstrukcijama nalaze pojmovi čulnog sadržaja koji može uključivati čak i vizuelnu komponentu, taj sadržaj je nesumnjivo odazivne prirode, jer imenuje ne direktno prostor već neki njegov kvalitativni aspekt. Orijetir se tada realizuje kao imenica koja označava prirodnu pojavu ili poimeničeni pridev takvog značenja (*kiša*, *vetar*, *sunce* u značenju „dnevna svetlost i toplota koja dolazi od sunca”, *toplo*, *hladno*).

Konstituent *na moru* takođe predstavlja kvalitativni metaorijentir onda kada ne znači „na pučini” već „na primorju” (primeri (61) i (62)). U prostornom smislu takvo *na moru*, zapravo jeste „u neposrednoj blizini mora, pored mora”, ali činjenica da kvalitet lokalizacije „blizu mora” dolazi od samog mora, omogućava da se prostor upojmi iz ugla izvora njegove kvalitativne dimenzije, odnosno da na poziciju metaorijentira dođe *more*. Analiza koju ovde predlažemo, dakle, primere kao *kuća na moru*, ne vidi kao eksponente centralnog značenja predloga *na* niti kao instance drugačije prostorne konfiguracije izvedene iz centralnog značenja¹¹ – ovakvi primeri ne ilustruju posebnu slikovnu shemu već kombinaciju prostornosti i neslikovnih aspekata lokalizacije. Prostorna konfiguracija osnovnog značenja je, drugim rečima, ovde svedena samo na opštu lokalizacijsku informaciju, a u prvi plan je dovedena jedna od implikacija osnovnog značenja – dominantni uticaj orijentira na kvalitet same lokalizacije.

61. Jednom, pred rat, boravio sam **na moru**, zimi. (SrpKor)

62. Sada ovi mališani i još desetoro dece koji su na Korčuli uživaju **na moru** [...] (SrpKor)

Drugačiji je pak metaorijentir koji uočavamo u sledećim primerima:

63. Čekamo **na semaforu**. Pada kiša. (SrpKor)

64. **Na kasi**, ispred mene, stajalo je osmoro ljudi [...] (SrpKor)

65. Pogledaj onog što stoji **na kiosku**. (UK)

66. Bio sam **na šalteru** tri sata. (UK)

67. Ali gosti su i dalje sami morali da idu po drva za ogrev ili **na izvor** po vodu. (SrpKor)

Za razliku od do sada opisanih metaorijentira, *semafor*, *kasa*, *šalter*, *kiosk* i *izvor* ne upućuju na kvalitativni aspekt prostora već predstavljaju objekte koji trajektora lokalizuju svojom namenom. Iako *na*-konstituenti u navedenim primerima nose informaciju o lokalizaciji (*gde čekamo? gde stoji?*), samim predlogom se ne izražava fizička priroda te lokalizacije. *Biti na kiosku*, doduše, može značiti i, recimo, „stajati na krovu kioska”, ali ovde nije reč o takvoj prostornoj konfiguraciji. Trajektor je ne bukvalno na orijentiru već u njegovoj blizini, što ne znači da predlog *na* treba razumeti kao prostornu aprok-

¹¹ Takav pristup se, recimo, uočava u Šarić (2008).

simalnost (koja se označava predlozima *pored*, *blizu* i *kod*). Može se, naime, biti *blizu* semafora ili kase a da se pritom ne bude *na* semaforu ili kasi. Da bi se bilo na semaforu ili kasi, potrebno je, da se naša lokalizacija podredi funkciji koju imaju ti objekti. Predlog, po svemu sudeći, ne ukazuje na blizinu kao prostorni odnos već prostorni odnos definiše kroz natčulnu dimenziju namene. Drugim rečima, sposobnost orijentira da direktno lokalizuje objekat ovde se ne manifestuje kao površina koja obezbeđuje fizičku podlogu lokalizacije već kao namena koja obezbeđuje razlog da se negde bude lokalizovan. Ovakva upotreba predloga *na* ukazuje na to da se *NAMENA*, kao odazivno-natčulni sadržaj, iskustveno naslanja na *POVRŠINU*, kao prostorni primitiv. Ta iskustvena veza se dobro uočava, recimo, u primerima prave prostorne lokalizacije kao *plesać na podijumu*, *auto na parkingu*, *govornik na bini* i sl. Osamostaljivanje koje uočavamo u slučajevima poput *kupac na kiosku* može se, dakle, opisati ovako: BITI LOKALIZOVAN POVRŠINOM ORIJENTIRA (KOJI MOŽE IMATI NAMENU) > BITI LOKALIZOVAN NAMENOM ORIJENTIRA (NEGDE U NJEGOVOJ BLIZINI).

Konstituenti *na govornicu* i *na govornici* u primerima (68) i (69) takođe predstavljaju metaorijentir namene:

(68) Kad se pope **na govornicu** u sali nastade napregnuta tišina. (SrpKor)

(69) [...] on se u tom trenutku nalazio **na govornici**. (SrpKor)

Metaorijentirski karakter *govornice* u takvim primerima ogleda se u činjenici da se predlogom *na* zaista izražava prostornost (*kuda se penje govornik? gde je govornik?*), ali ne i pravi fizički odnos u kome su govornik i govornica (a kome bi u fizičkom smislu odgovarao predlog *za*, budući da govornik ne stoji bukvalno na govornici već iza nje). Predlog *tu* na prostornost upućuje iz natčulne sfere, odnosno – govornica jeste orijentir ali ne svojom površinom već svojom namenom.

Metaorijentir namene uočava se i uz nespacijalne predikate:

70. [...] tinejdžeri koji [...] **na semaforu** oduzimaju kola i kasnije ih preprodaju (SrpKor)

71. **Na šalteru** za informacije uzeo je brošuru [...] (SrpKor)

72. To mi je već rekla jedna baba, **na kiosku**, dok sam kupovao novine. (SrpKor)

Budući da je metalokalizacija ostvarena u sklopu nespacijalne predikacije, *na*-konstituent u ovakvim slučajevima kondenzuje spacijalni predikat. Tako predikacija *oduzimati* u primeru (70) semantički obuhvata dva predikata „tinejdžeri oduzimaju kola” + „kola (i njihovi vozači) su na semaforu (tada)”. Slično, u primeru (71) predikaciju *uzeti* razlažemo na „uzeo je brošuru” + „bio je na šalteru (tada)”, dok predikacija *reći* u primeru (72) integriše „to mi je rekla jedna baba” + „bio sam na kiosku (tada)”. Vidimo da se nakon dekondenzacije spacijalnog predikata metalokalizacija jasno uočava – *semafor*, *šalter* i *kiosk* lokalizuju trajektora svojom namenom.

Primeri koje smo u ovom odeljku označili kao metalokalizacijske mogu se smatrati primerima sa netipičnim lokalizatorima. Analiza koju smo predložili zadire u prirodu te netipičnosti i pokazuje da se spacijalni obrisi centralne konfiguracije predloga *na* u ovom slučaju brišu, ostavljajući samo opštu predstavu o lokalizovanosti, a da na njihovo mesto dospevaju odazivno-implikativni aspekti osnovnog prostornog značenja. U tom se smislu metaspacijalnost zaista nalazi na rubovima prostornog domena i predstavlja poslednje ostatke prostornosti na liniji uzdizanja od spacijalnog ka apstraktnom iskustvu.

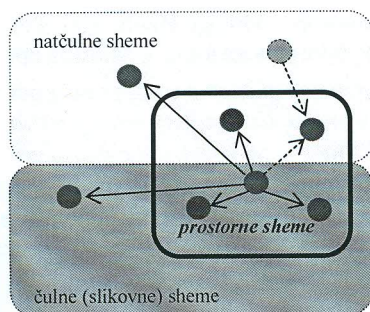
3. Zaključna razmatranja

Analiza prostornih shema koje se u srpskom jeziku izražavaju predlogom *na* pokazala nam je, pre svega, da prostorno iskustvo nije ni ontološki ni strukturno jednobrazni domen već predstavlja kontinuum koji počinje jednostavnim čulnim saznanjem, a na čijem se kraju nalaze kompleksni obrasci unutar kojih dolazi do interakcije čulnog i natčulnog sadržaja. Model predloškog značenja koji iz ovakve analize proizlazi shematizovan je na dijagramu 1.

Iako je shema KONTAKTNO-POVRŠINSKE LOKALIZACIJE (*knjiga na stolu, čovek na krovu*), koja predstavlja centralnu prostornu shemu predloga *na*, obrazac čulnog prostornog iskustva (pa korespondira sa onim što bi Mandler i Cánovas smatrali slikovnom shemom), prostorno iskustvo na koje se upućuje predlogom *na* nije ograničeno samo na čulne obrasce. Paralokalizacija (*miris na košulji, sreća na licu*) i pseudolokalizacija (*brige na duši*) predstavljaju ontološke ekstenzije kojima se domet prostornog obrasca širi u natčulne sfere. To širenje se zasniva na dobavljanju strukture čulno-prostornog saznanja zarad upojmljavanja natčulnog sadržaja, i kao takvo predstavlja očigledan primer pojmovne integracije, i to onog tipa koji Fokoniye i Tarnar (2002, 126) označavaju kao integraciju u jednookvirnoj mreži (*single-scope network*). U terminologiji koju predlažu Mandler i Cánovas (2014), paralokalizacije i pseudolokalizacije predstavljale bi instance shematskih integracija.

Drugi način za deriviranje prostornih shema jeste osamostaljivanje odazivnog sadržaja¹². Kako se u našem modelu odazivnost ne suprotstavlja čulnosti, odazivna shema može biti ili čulne ili natčulne prirode. Osamostaljivanjem se može, dakle, dobiti sekundarna čulno-prostorna shema (kao što je shema VIZUELNOG PROFILISANJA – *fleka na zidu*, ili shema KONTAKTNE STABILIZACIJE – *košulja na vešalici*), ili natčulno-prostorna shema (shema LOKALIZACIJE KVALITATIVNIM METAORIJENTIROM – *svedok na saslušanju, čovek na moru*, shema LOKALIZACIJE METAORIJENTIROM NAMENE – *pešak na semaforu, kupac na kasi*).

Oba načina deriviranja novih shema nisu, naravno, ograničena samo na prostorno iskustvo. Derivirana čulna shema ne mora biti i lokalizacijska (recimo čulna shema OBEZBEĐIVANJA STABILNOSTI – *hodati na štakama*, ili čulna shema OBEZBEĐIVANJA VISINE – *hodati na štiklama*), kao što i mnoge odazivno-natčulne sheme nisu po svojoj prirodi prostorne (npr., shema KVALITATIVNO IZMENJENOG STANJA *biti na tabletama, biti na dopingu*).

Dijagram 2. Odnos prostornih, čulnih, natčulnih i odazivnih shema (odazivnost je prikazana punom strelicom, isprekidana strelica ukazuje na pojmovnu integraciju)

¹² Isti način deriviranja novih shema (osamostaljivanje odazivnog sadržaja) uočili smo i u značenjskom spektru glagolskih prefiksa (v. Miljković 2016).

Na kraju, možemo zaključiti da se prednost načina definisanja tipova shema koji smo u ovom radu predložili, a koji se zasniva na kombinaciji parametara prostornost–neprostonost, čulnost–natčulnost i primarnost–odazivnost, ogleda upravo u tačnijem određenju pojmovne prirode pojedinačnih shema. Takav pristup omogućava preciznije praćenje interakcije prostornog, čulnog i natčulnog iskustva unutar leksičkih koncepata, baš kao i sagledavanje graduelnosti slikovne dimenzije pojmovnih obrazaca.

Literatura

- Ašić, T. 2005. Predlozi *po, na i u* u srpskom jeziku i njihova fizička i temporalna interpretacija. *Zbornik Matice srpske za slavistiku*, 68, 161–168.
- Fauconnier, G., M. Turner. *The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities*. New York: Basic Books.
- Grady, J. 2005a. Image schemas and perception: refining a definition. In *From perception to meaning: image schemas in cognitive linguistics*, B. Hampe, ed., 35–56. Berlin : Mouton de Gruyter.
- Grady, J. 2005b. Primary metaphors as inputs to conceptual integration. *Journal of Pragmatics*, 37, 1595–1614.
- Johnson, M. *The body in the mind: The bodily basis of meaning, imagination and reason*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lakoff, J. 1987. *Women, fire, and dangerous things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Langacker, R. W. 1991. *Concept, image, and symbol: the cognitive basis of grammar*. New York, Berlin: Mouton de Gruyter.
- Mandler, J., C. P. Cánovas. 2014. On defining image schemas. *Language and cognition*, 6/4, 510–532.
- Evans, V., M. Green. 2006. *Cognitive linguistic. An introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Šarić, Lj. 2008. *Spatial Concepts in Slavic*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Šarić, Lj. 2014. *Prostor u jeziku i metafora*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Антонић, И. 2005. Синтакса и семантика падежа. У *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*, Милка Ивић, ур., 119–300. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска.
- Кликовац, Д. 2007. Предлошка значења у настави српског језика као страног: случај предлога *у и на*. У *Српски као страни језик у теорији и пракси*, 47–63. Београд: Филолошки факултет.
- Миљковић, В. 2016. Глаголи са префиксом *за-* који означавају почетне ситуације у савременом српском језику – когнитивнолингвистички приступ. У *Језик, књижевност, време*, Б. Мишић Илић, В. Лопичић, ур., 143–158. Ниш: Филозофски факултет.

Vanja Miljković

COGNITIVE SCHEMAS AND THE SPATIAL EXPERIENCE: THE CASE OF THE PREPOSITION *NA* IN CONTEMPORARY SERBIAN

Summary

In this paper we investigate relationship between spatial meaning and syntactic structures with the preposition *na* in contemporary Serbian. Instead of using the diffuse term of image schemas, we use more specific terms like spatial schemas, sensory schemas, non-sensory schemas and response schemas. Our analysis shows that the preposition *na* is related with four types of spatial schemas: 1) primary spatial schema and its sensory derivatives (the landmark is the surface the trajector is in contact with: *knjiga na stolu*, “a book on the table”; the landmark is the surface the trajector is visually profiled within: *ožiljak na licu*, “a scar on the face”); 2) para-spatial schema (the landmark is the spatial entity but the trajector is an entity without visual content or a completely abstract entity: *vesti na radiju*, “news on the radio”, *sreća na licu*, “happiness on the face”); 3) pseudo-spatial schema (the landmark is an abstract entity conceptualized as a surface: *brige na duši*, “worries on the soul”); 4) meta-spatial schemas (the landmark directly or metonymically activates non-sensory content, but the schema has a spatial meaning: *ljudi na koncertu*, “people at the concert”, *ići na kafu*, “go to drink a coffee”). These findings have some implication on the theory of image schemas. According to Grady (2005a), image schemas are limited to sensory content. If we accept that limitation, then we also need to make distinction between image (sensory) schemas and spatial schemas as well. The main reason for that is the fact that spatial schemas could have non-sensory content and sensory schemas are not necessarily spatial.

vanja.miljković@isj.sanu.ac.rs
pablo_astrid@yahoo.com